

médii (ekonomika – peníze, politika – moc, solidární subsystém – vliv, sociokulturní subsystém – hodnotový závazek). Zdůrazňuje také roli diskurzu, který je součástí sociokulturního systému. Mezi těmito subsystémy dochází k procesům makrosociální směny. Münchovi tak vlastně jde o vypracování teorie multidimenzionálního sociálního řádu, která je v knize implicitně obsažena v jeho sebevymezení vůči představovaným autorům. Münch je vynikající pedagog, který se ve svém převyprávění myšlenek jiných autorů odpoutává od původních textů a dokáže představit jejich myšlenky svým vlastním jazykem. Na konci každé kapitoly se nacházejí orientační otázky, které jsou vlastně náměty na seminární práce, týkají se aplikace právě vyložených teorií na nejrůznější dílčí sociální problémy. O rozsahu autorovy erudice svědčí už skutečnost, že seznam literatury zabírá 38 stran a podle mého letmého odhadu obsahuje na 660 citovaných děl. Čtenáři také dobře poslouží glosář pojmů na konci knihy (28 stran), jmenný a věcný rejstřík. Vzhledem k nedostatku literatury věnované sociologické teorii na našem trhu si lze jenom přát, aby byla kniha přeložena do češtiny. Doufejme, že se najde nakladatelství, které se tohoto úkolu ujme.

Marek Německý

Stephen Hunt: *Religion and Everyday Life*
Routledge, London – New York 2005,
200 s.

Ediční řada *Nová sociologie*, založená nakladatelstvím Routledge v roce 2005, si klade za cíl seznámit studenty a širší zainteresovanou veřejnost s aktuálními sociologickými reflexemi globalizace, nových informačních technologií, privatizace veřejných zdrojů, dominance konzumních hodnot a s dalšími transformacemi post/pozdněmoderního světa. Sama je ovšem dítětem své doby; individualizaci a privatizaci sociokulturních hodnot dokumentuje už tím, že se v názvech všech dosud vydaných i proponovaných svazků

objevuje zaměření na každodennost, běžnou sociální praxi a zkušenost, ať jde o identitu (H. Ferguson), spotřebu (M. W. D. Paterson), tělesnost (L. Ray) nebo cokoli jiného. Vzhledem k aktuálnímu návratu/novému vstupu náboženství do veřejného prostoru a mediálních diskusí nijak nepřekvapuje, že jeden z prvních počínů edice směřuje právě k němu. Podle předmluvy A. Elliota „spojuje snahu sociologicky a historicky charakterizovat náboženství ve vztahu ke globálním skutečnostem S. Hunt, opatrně zkoumá sociální dopady teroristických útoků na Světové obchodní centrum a Pentagon 11. září 2001 a považuje globalizaci terorismu za ústřední rys náboženského fundamentalismu pozdní moderny“ (s. ix). Slibná předmluva však s knihou bohužel téměř nesouvisí. Anglický sociolog S. Hunt se vydal úplně jinou cestou a jeho způsob naplňování uvedených premis přináší jen částečně uspokojivé výsledky, byť to neznamená, že by *Náboženství a každodenní život* nebylo teoreticky i žánrově vysoce inspirativní knihou. Zejména pro české čtenáře.

První tři kapitoly přibližují současnou sociologii náboženství, charakterizovanou pádem metodického paradigmatu sekularizační teze a zároveň potřebou vyrovnat se s celosvětovým „návratem náboženství“, který druhdy marginalizovanou subdisciplínu vrací do popředí zájmu (s. 11–58). Podobně jako francouzská socioložka D. Hervieu-Léger rozlišuje S. Hunt substancionální, funkcionální, fenomenologické a interpretativní přístupy, které *a priori* ovlivňují zkoumaný fenomén, a zdůrazňuje, že evropští badatelé hodně sází na konceptualizaci postmoderny, jež v náboženské sféře přinesla kromě jiného individualizaci, spotřební orientaci a synkretismus. Naproti tomu se američtí sociologové náboženství, nebo alespoň jejich signifikantní část diskutovaná ve třetí kapitole, přiklání k radikálnější teorii racionální (náboženské) volby R. Starka. Zdůrazňují ekonomistické aspekty náboženského provozu jako konkurenci v prostředí *laissez-faire*, individualismus a racionalitu na straně nabídky i poptávky. Přestože tato základní rozdělení jistě platí,

již zde je třeba zdůraznit jeden z nedostatků recenzované knihy. Huntova práce má spíše esejistický nebo v plném smyslu „přednáškový“ charakter, nejde do dostatečné hloubky, jak by čtenář od monografie očekával. Autor rozhodně neskrblí citacemi teoretických děl nebo empirických výzkumů, jimiž ilustruje své teze, mnohdy se však omezuje na jejich manifestní obsah (nebo spíše jeho část) a dopouští se někdy i zásadních dezinterpretací. Pominu-li frapantní „přejmenování“ zmiňované francouzské socioložky (např. s. 105–106) nebo další nesprávné citace (P. L. Berger needitoval sborník o „desakralizaci světa“, jak se tvrdí na s. 175, nýbrž o „desekularizaci světa“, P. L. Berger, ed.: *The Desecularization of the World*. Washington: Grand Rapids 1999), Hunt se příliš nezabývá zkoumáním „neviditelného náboženství“ (termín T. Luckmanna, dnes zejména P. Heelas, L. Woodhead), „vírou bez přináležení“ (G. Davie) nebo vztahem (organizované) religiozity a kolektivní paměti (D. Hervieu-Léger), ačkoli právě tyto dimenze tvoří – vedle „pohrobků“ sekularizační teorie (S. Bruce, B. Wilson) – v evropském kontextu hlavní badatelské trendy. Na s. 41 sice (oprávněně) soudí, že moderní privatizovanou zbožnost je obtížné zkoumat, nicméně dále uvidíme, že k tomu má i jiné, problematičtější důvody. Sociologie náboženství po pádu „starého paradigmatu“ z tohoto přehledu logicky vypadá příliš ploše a nedokonale, v přímém kontrastu například ke čtyřicet let staré klíčové studii T. Luckmanna, kterou S. Hunt recipuje jen povrchně (*The Invisible Religion*. New York 1967; německý originál vyšel 1963). Právě z ní by však mohl načerpat metodické přístupy ke studiu soudobé zbožnosti a v neposlední řadě i skvělou ukázkou kritiky stávajícího paradigmatu.

Následující dvě kapitoly jsou totiž zaměřeny na přítomnost náboženství v každodenním životě, a to především na upadající náboženskou socializaci a komplementární rozšiřování volní religiozity nebo na snižování významu askribovaných charakteristik, jako je pohlaví, věk a sociální status vzhledem k reli-

giijnímu zařazení (s. 59–92). Pro podporu apriorní hypotézy, která implicitně vystupuje mezi řádky, že totiž sekularizace skutečně probíhá, i když asi ne lineárně, a už vůbec ne tak rychle, jak si představovaly starší badatelské generace, Hunt cituje řadu empirických šetření a snaží se je kontextualizovat v euroamerickém prostoru na přelomu tisíciletí. Jenže právě zde jsou skryty dva základní problémy. Zprv, uvedené výzkumy i autorova prefabrikovaná představa, která jde proti duchu většiny současné sociologie náboženství, totiž sledují především vnější, církevně orientované aspekty zbožnosti, jako je participace na bohoslužbách, sebedeclarace v rámci empirických šetření a podobně. Již Luckmann naproti tomu rozpoznal, že církevní zbožnost je jen jednou z možných podob zbožnosti a že „to, co se obvykle považuje za projevy úpadku tradičního křesťanství, mohou být symptomy mnohem revolucnější změny: náhrady institucionalizované specializace náboženství jeho novými formami“ (T. Luckmann, *o.c.*, s. 90–91). Striktně vzato, uvedené procesy nevypovídají než o dezeklesializaci, srovnatelné s úpadkem jiných sociálních skupin, například odborů, a neměly by být bez bližšího prozkoumání v tomto smyslu (dez)interpretovány. I když totiž Hunt nazval následující kapitolu *Od „církeve“ k volbě*, neorganizované formy současné religiozity/spirituality v ní prakticky nerozebírá. Zadruhé je jeho práce vědomě omezena na euroamerický prostor, což je sice vzhledem k možnostem jediného autora pochopitelné, nicméně zásadním způsobem to destruuje jeho perspektivu. Hovoří-li recentní sociologové náboženství o jeho deprivatizaci, mají totiž na mysli především země Třetího světa, které se mnohdy stávají vůdčími elementy i v rámci vývoje křesťanských církví, nehledě na islám, nové formy buddhismu či indických náboženství. Dále obrátil-li P. L. Berger v citovaném sborníku úvahu o americkém exceptionalismu do teze, že výjimkou v globálním náboženském vývoji je spíše západní Evropa (a také vzdělaná technokratická elita na celém světě; P. L. Berger,

o.c., s. 9–11), není už třeba „vysvětlovat“ výjimečnost americké společnosti tím, že vlastně není tak moc náboženská, jak se obecně má za to (s. 97). Zvlášť když autor najednou začne zpochybňovat vnější, zdánlivě objektivní projevy religiozity, jejichž úpadkem/absencí v evropském prostoru sám dokládá umírněnou sekularizační tezi.

Pomyslná druhá část Huntovy knihy je věnována různým aktuálním sociálním formám náboženství, (křesťanským) církvím a jejich transformaci (s. 93–112), fundamentalismu a náboženství etnických (*i.e.* imigrantských) minorit (s. 113–130), snižování významu nových náboženských hnutí (s. 131–146) a nakonec implicitní religiozity a tzv. spirituality *New Age* (s. 147–166). Stejně jako v rozebíraných kapitolách autor sumarizuje velké množství existujících empirických výzkumů, které propojuje s (někdy implicitní) teoretickou reflexí, a podává vcelku plastický obraz soudobé euroamerické zbožnosti. S jeho závěry, že církevně organizovaná zbožnost i přes sebezáchovné tendence upadá nebo že nová náboženská hnutí jsou již za zenitem svého vlivu a slouží spíše jako „mediální strašáci“, lze jistě souhlasit. Na rozdíl od citované Elliotovy předmluvy však události z 11. září zmiňuje zcela okrajově na jediné stránce (s. 113) a rozhodně našťěstí netvrdí, že by terorismus byl klíčovým projevem náboženského fundamentalismu. Nemá bohužel pravdu v akceptaci Gillovy predikce, že islámské vědomí druhé generace přistěhovalců do Spojeného království bude slábnout (s. 128), jak ukázaly pumové útoky v londýnském metru v červenci 2005. Závažnější výhrady lze mít především ke kapitole o religiozitě *New Age*; ne proto, že by byla špatně napsána, ale protože jí vzhledem k již zmiňovaným důvodům není věnován patřičný rozsah ani pozornost. Hunt sice o nové religiozitě, která se tak obvykle odmítá nazývat ve prospěch termínu spiritualita, referuje, ale je evidentní, že tyto radikálně rostoucí náboženské formy nepatří k jeho badatelsky oblíbeným. Je sice obtížné je sociologicky uchopit (s. 160), nicméně výzkumy leicesterských

badatelů, jako jsou P. Heelas či L. Woodhead, nemluvě o dalších, ukazují, že to zcela vyloučené není. Podobně je sporná Huntova úvaha, že tyto „spekulace“, například ve vztahu k ekologickým a mírovým hnutím, politice, genderové problematice nebo alternativní medicíně, nesmí jít „příliš daleko“ (*l.c.*). To autorovi umožňuje přejít k další, svrchované důležité problematice implicitní religiozity a funkcionálních ekvivalentů náboženství v současné společnosti. Zde již je opatrnost plně na místě, aby například „náboženská“ konceptualizace sportu nebo dietetických praktik, mám-li uvést jen v knize zmiňované formy, přinášela analytickou hodnotu. Neméně důležitá však je, nebo přinejmenším ve druhé polovině devatenáctého a ve století dvacátém dlouho byla, problematika implicitně náboženského charakteru sekulárních ideologií typu nacionalismu či marxismu, nehledě na scientismus a metahistorickou víru v pokrok. O těch se bohužel z Huntovy knihy nedozvídáme vůbec nic, přestože stále hrají důležitou úlohu na nabídkové straně náboženského trhu. Závěr, že růst náboženské „volby ve své podstatě nevede k nenáboženské společnosti, ale k takové, kde zcela sekularizované posvátno, spíše než náboženství, nabyvá na kulturním významu“ (s. 173), je sice v mnohém oprávněný, avšak právě tuto funkci přijímají implicitně náboženské nebo spirituální/*New Age* formy, „neodurkheimovská“ a „postdurkheimovská“ religiozita v intencích Ch. Taylora (*Varieties of Religion Today*. Cambridge London 2002, s. 93–97; viz moji recenzi v *SC/CSR* 40 (3), s. 385–387).

Kniha *Náboženství a každodenní život* představuje svěže napsaný a široce, i když rozhodně nikoli absolutně informovaný úvod do sociologie náboženství, vhodný i pro badatele z příbuzných oborů. Její autor není nezaujatý, byť to zakrývá, jako jeden z posledních stojí na umírněné verzi sekularizační teze, doplněné o některé prvky teorie racionální volby. Zúžení perspektivy na soudobou západní Evropu a severní Ameriku mu je (neoprávněně) dovoluje držet, k čemuž bohatě využívá i esejistické, „přednáškové“ for-

my, jež umožňuje řadu témat pouze naznačit se „správným“ vyzněním a jiná zcela pominout. I tím však může českým sociologům náboženství, naneštěstí nemnohým, sloužit za příklad. Informované a – byťsi jednostranně – strhující přednášky nebo studie ze sociologie náboženství se u nás totiž vyskytují jen sporadicky, což je tím tragičtější, že se tato subdisciplína musí vyrovnávat s důsledky „přesekularizovaného“ komunistického režimu a zároveň by měla přispívat ke svému aktuálnímu prudkému celosvětovému rozvoji. Huntova kniha sice není nijak přelomová, a i v rámci prolegomenálních prací lze v leccěms spíše odkázat na kolektivní studie soudobé religiozity (L. Woodhead et al.: *Religions in the Modern World*. London New York 2002; cf. autorovu recenzi

v SČ/CSR 39 (3), 429–432) nebo systematická zpracování dějin oboru (R. Cipriani: *Sociology of Religion*. New York 2000; italský originál vyšel 1997), představuje však relativně kvalitní a čtenářsky sdělné aktuální shrnutí důležité sociologické disciplíny, v českých zemích pohříchu stále opomíjené. Dokud naše sociologická obec nebude s to vyprodukovat alespoň takto široce pojatý přehled a místo toho bude předstírat relevantní publikační činnost prostřednictvím překladů klasiků a/nebo metodicky zastaralých výzkumů, mělo by se Huntovo *Náboženství a každodenní život* stát vpravdě povinnou četbou – nejen studentů, ale i jejich profesorů. Potíž je jen v tom, že tato tíživá situace rozhodně nedoléhá jen na sociologii náboženství.

Zdeněk R. Nešpor